

BESZÉLGETÉS

„Minden magyar embernek törekednie kellene a helyes és szabatos önkifejezésre!”

A 80 esztendő dr. Nyíri Antal nyelvészprofesszorral beszélget Sz. Bozóki Margit

Dr. Nyíri Antal, a József Attila Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanára 1987. március 9-én töltötte be 80. évét. Ebből az alkalomból kerestem föl otthonában, és beszélgettem vele életútjáról, munkájáról.

● *Mit jelentett a szűkebb haza, Szentés, professzor úr számára?*

Szentés kis alföldi város, és az volt egyik jellemzője az én gyermekkoromban, hogy idegen szót nem lehetett hallani sohasem. Tősgyökeres magyar parasztváros, amelynek az északi része az *i-ző* nyelvjárást beszéli, a déli fele az *é-ző*-t. Az *i-ző* nyelvjárásnak a sajátosságai ugyanazok, mint Nagyszalontának a nyelvi jelenségei. Úgyhogy, amikor bekerültem a középiskolába, és a negyedik gimnáziumban — az megfelelt a mostani nyolcadik általánosnak — a Toldit olvastuk, nekem egyetlen egy kifejezést sem kellett megmagyarázni, én mindent értettem. Hát ez volt a legjellemzőbb dolog: Szentés szép magyar nyelvét hoztam magammal ide, Szegedre. Az elemi- és a középiskolát szülővárosomban végeztem. A szentesi gimnázium igen kemény iskola hírében állt, és volt néhány kiváló tanára. Az egyik, aki az első és a második gimnáziumi osztályban tanított, Zolnai Dezső volt, egykori Eötvös-kollégista. A másik tanárom, aki Szentésen hatott rám, Molecz Béla, Simonyi Zsigmond tanítványa volt, aki lélektant és logikát tanított.

● *Hogyan alakult professzor úr érdeklődése az egyetemen? Mikor fordult a nyelvészet felé?*

1926 őszén kerültem a szegedi egyetemre magyar—német szakos tanárjelöltnek. Mint afféle „gólya”, nem tudtam én azt, milyen az egyetemi élet, de arra emlékszem, hogy valósággal felszabadultam az egyetemen a középiskola kötöttségéből. Az egyetemen nem a magyar nyelvészet felé fordultam, hanem a magyar nyelv felé. A magyar nyelv volt az, ami engem elsősorban érdekelt, de nem mint tudomány, hanem mint nyelvi kifejezésforma. Ezt abból gondolom, hogy mindig nagy szeretettel készítettem dolgozataimat, és nekem az érdekes, vonzó feladat volt. Minden erőmmel azon igyekeztem, hogy a magyar dolgozatom ott legyen mindig a legjobb között. És ez csakugyan így is volt. Én nem nyelvész akartam lenni, hanem az irodalommal akartam foglalkozni. Csakhogy itt az egyetemen irodalomból nem sok indítást kaptam. Akkor a szegedi egyetemen Dézsi Lajos volt az irodalom professzora, aki a középkori magyar irodalomnak volt a szakértője, tudósa. Hallatlan nagy ismeretkörrel rendelkező, nagy tudású ember volt, de esztétikai vagy irodalomelméleti kérdésekről nemigen esett szó óráin. Ellenben megtanított bennünket a filológiai munka végzésére.

A finnugor nyelvészet professzora, Mészöly Gedeon, viszont már a legelső félévben nagy hatással volt rám, így aztán már az egyetemi tanulmányaim kezdetén lecövekeltem a nyelvészet tanulása mellett. Az első év végzetével tanulmányi eredményeim alapján megpályáztam és elnyertem Csongrád megye külföldre szóló ösztöndíját. A második évre már Münchenben iratkoztam be, és ezer pengő ösztöndíjat kaptam. München nemcsak festészetéről és söréről híres, hanem egyeteméről is. Kiváló professzorok oktattak ott, és én minden időmet az egyetemen töltöttem, minden neves professzornak az előadását meghallgattam, s a német nyelvészeti gyakorlatokon is részt vettem. Egy év alatt meglehetősen jó német szakismeretre tettem szert. A harmadik évet ismét Szegeden végeztem, majd az 1930—1931-es tanévben Mészöly és Schmidt Henrik javaslata alapján a bécsi Collegium Hungaricumban kaptam állami ösztöndíjat. Így egy évet hallgathattam a bécsi egyetemen is. Ismeretszerzésben, élményekben gazdag időszak volt az is. Tehát én az egyetemi tanulmányaimat a régi módon — Szegeden, Münchenben és Bécsben — végeztem.

● *Hogyan kezdődött professzor úr tanári pályafutása?*

Tanári pályám meglehetősen nehezen indult, mert abban az időben nem volt állás. Sokan voltunk állástalanok. Az egyetem elvégzése után, nyáron Újszegeden a Vakok Intézetében lettem felügyelő. Még ennek az állásnak is örültem, mert megvolt a szállásom, étkezést is kaptam, fizetést persze semmit sem. Később az Országos Ösztöndíj Tanácshoz kerültem gyakornoknak, ahol hetvenöt pengős állásra alkalmaztak. Ezt az intézményt az állatalan diplomásoknak hozták létre. Gombocz Zoltán volt az intézmény elnöke. A gyakornoki munkám mellett eljártam Gombocz Zoltán előadásaira, és személyes kapcsolatba is kerültem vele. 1934 tavaszán előtte tettem tanári fogadalmat közvetlen felettesem, Párdányi Miklós társaságában. Gombocz Zoltán engem név szerint ismert már. Mészöly Gedeon említette egyszer, hogy a Winkler-kódex hangtana és szótana című doktori értekezésem ott volt Gombocz Zoltán íróasztalán. Mészöly és Gombocz egyébként jó kapcsolatban voltak egymással. Mindkettőjüknek az volt a véleménye, hogy a nyelvtörténet műveléséhez általában a nyelvemlékek alapos ismerete szükséges. Nem egyedül és nem kizárólag, de az az alapvető. Azt vallották, hogy fel kell dolgozni a nyelvemlékeket úgy, hogy mindegyikről biztos ismeretei legyenek a kutatóknak. No, ezt mi megkezdtuk itt Szegeden Mészölynél, és két tanulmány meg is jelent: Inotai Ilona a Teleki-kódex Szent Anna-legendáját dolgozta fel, és az én tanulmányom a Winkler-kódexről. Több munka azért nem jelent meg ebből a tárgykörből, mert Horger Antal azt mondta, hogy Mészöly, aki az ügynevezett Ural-Altáji Nyelvészeti Tanszéken volt, ne folytasson egyetemi hallgatókkal magyar nyelvészeti tárgyú kutatásokat.

● *Mikor kapott végül is tanári állást professzor úr?*

1934 nyarán meghirdettek egy állást a csurgói Csokonai gimnáziumba, én azt megpályáztam, és el is nyertem. 1934 őszén már a csurgói gimnáziumban tanítottam.

● *Jól érezte ott magát pályakezdőként?*

A csurgói gimnázium kitűnő intézmény volt. Csodálatos helyen állt, egy park közepén, most is ott van. A katolikus Festicsek gróf alapította ezt a református gimnáziumot, hogy a Somogy megyei gyerekeknek legyen hol művelődniük. Csurgón meglehetősen nagy hagyománya volt a Csokonai-kultusznak. A gimnáziumba került jórészen Sárközi István hatalmas könyvtára. Sárközi István nagy műveltségű földesúr volt, Kazinczy barátja és Csokonai pártfogója. Csodálatos érzés volt, hogy az én kezemben is megfordulhattak azok a könyvek, amelyeket a csurgói évek alatt Csokonai is forgatott! A gimnáziumban őrizték a Csokonai-emlékeket, és a református egyház arra törekedett, hogy ez a gimnázium a tehetséges falusi gyerekeknek teremtsen művelődési központot.

● *Ekkoriban kezdett professzor úr nyelvjárási gyűjtéssel is foglalkozni Szennán?*

Igen. Ezt a gyűjtést a Szegeden szerzett tudományos ismereteim alapján végeztem. A csurgói gimnázium vezető testülete arra bízta meg, hogy válasszak valamilyen Somogy megyei nyelvészeti témát, és ha elkészülök, ők vállalják a kiadást. Így is történt. Kiválasztottam a zselicségi Szennát és közvetlen környezetét nyelvi feldolgozásra. Mindig adtak külön pénzt is, hogy menjek Szennába gyűjteni. Minden iskolai szünetet meg ünnepeztem Szennában és környékén töltöttem, még a nyári vakációmát is. Akkor még sajnos nem volt magnetofon, hogy fölvehettem volna vele óriási és értékes nyelvi anyagot. Csak kézzel jegyzeteltem, de így is nagyon szép volt. Akkor már arra gondoltam, hogy ha Somogyban Csurgón maradok, akkor csinálók egy somogyi szótárt. Ezt azért gondoltam, mert a zselicségi Szenna és vidéke magyar nyelvjárása című munkámat Balassa József ismertette a Nyelvörben, és nagyon kedvező véleményt mondott róla. Nekem, a kis falusi gimnáziumi tanárnak, óriási jelentőségű volt a nagy tekintélyű Balassa elismerő véleménye.

● *Úgy tudom, hogy a professzor úr Kolozsvárott is dolgozott.*

Igen. A bécsi döntés után Kolozsvár is visszakerült Magyarországhoz, és akkor Mészöly Kolozsvárra ment nyelvésznek. Onnan írt nekem, hogy vállalnék-e tanári állást a kolozsvári gyakorló gimnáziumban. Persze hogy elvállaltam. A gyakorló gimnáziumi tanárság megtisztelő volt, mert ott több volt a fizetés, és csak heti tizenkét óra volt a kötelező óraszám. Természetesen a kolozsvári egyetemmel is kapcsolatba kerültem: közgazdasági karán volt heti kétórás kollégiumom nyelvhelyességi kérdésekről. Szabad időmet pedig a Mészöly-féle intézetben töltöttem, mert Mészöly átadta nekem szemináriumi óráinak egy részét. Nyelvemlékek olvasásával és elemzésével foglalkoztam. 1944-ben ügynevezett fizetés nélküli tanárségdíj lettem Mészöly tanszékén, de a főállásom a gyakorló gimnáziumban volt. A háború miatt aztán minden abbamaradt. 1944 nyarán a szünetet családommal Szentesen töltöttük, és ott értem meg a felszabadulást is, ami harc nélkül történt, és nyomban megkezdődött az élet. Az iskolák megszervezésekor jelentkeztem elemi iskolába tanítónak, de erre nem került sor. Másfél hónapig tanítottam a polgári iskolában, majd átkerültem a gimnáziumba.

Egyszer csak kaptam egy lapot Kolozsvárról, hogy menjek vissza, mert várnak. Hátizsákba tettem egy jó nagy szentesi kenyeret, meg másfél kilónyi szalonnát, és elindultam gyalog, mert nem járt a vonat. Folkéredzkedtem alkalmi kocsikra, közben egy darabig Szentes és Békéscsaba között vonattal is lehetett menni, de Békéscsabától Nagyváradig gyalogolnom kellett. Velem szemben meg vonultak a szovjet csapatok, de senki sem törődött velem. Nagyváradtól már vonaton utaztam Kolozsvárig, ahol furcsa helyzet, interregnum-féle rendszer fogadott. Egy ideig dolgozhattam, de később családommal együtt vissza kellett térnem Magyarországra. Két hétig tartott a visszaút Kolozsvárról Szentesre. Sikerként Békéscsabán az evangélikus gimnáziumban állást is kapom. 1947 augusztusában kerültem — ismét Mészöly hívására — a szegedi gyakorló gimnáziumba. Közben az egyetemen is kaptam órákat. 1950 őszén pedig a főiskolára kerültem, ahol a Magyar Nyelvészeti Tanszék vezetője lettem. 1952-ben docensnek átvittek az egyetemre, és attól kezdve már ismert az egyetemi életem, tevékenységem.

● *Legyen szíves, beszéljen azért a szegedi egyetemen tanárként eltöltött évekről!*

Mikor átkerültem az egyetemre, akkor Baróti Dezső fontos tényező volt ott. Amikor Klemm Antal 1954-ben nyugalomba vonult, megtettek a Magyar Nyelvészeti Tanszéken docensnek, majd dékán lettem, és egyúttal kineveztek egyetemi tanárrá. 1955-től kezdve 1977 decemberéig, nyugalomba vonulásomig voltam az egyetem tanára.

● *Hogyan került kapcsolatba professzor úr a honismereti mozgalommal?*

Azt hiszem, hogy Antalfy, aki rektor volt, vont be engem is ebbe a munkába. Abban az időben indult meg a földrajzinév-gyűjtés országsszerte, és mi akkor elsősorban ezt szorgalmaztuk Inczefi Gézával együtt, aki a főiskolán tanított. Úgy tűnik, mintha akkor aktívabb lett volna a honismereti mozgalom. Kevesebb volt a formai munka és több a tartalmi rész. De most ismét — úgy veszem észre — örvendetesen javul a helyzet.

● *Mit tanácsolna a Honismeret folyóirat szerkesztőinek, hogyan szolgálhatná a lap jobban a magyar nyelv ügyét?*

A Honismeret véleményem szerint nagyon jól szerkesztett lap, elég sokoldalú, fontos és jó cikkek jelennek meg benne. Közvetve a magyar nyelvet is szolgálja a Honismeret, mert elég sok történeti és néprajzi vonatkozású közlemény jelenik meg benne. És ami néprajz, az már mindjárt nyelvészet is. Nagyon jó a lap bibliográfiája, mindig bőséges és nagyon értékes, mert tájékoztatja a kutatókat, és ez igen hasznos. Ezt tovább is folytatni kell!

Amit talán a magyar nyelv ügyében a Honismeret megtehetne, az az, hogy gyönyörű szép magyar nyelven író stilsztáink műveiből közölhetnének rendszeresen egy-egy részletet, rámutatva annak a prózai megnyilatkozásnak a nyelvi szépségeire. Esetleg nyelvhelyességi megjegyzések is lehetne hozzáfűzni. Íróink, költőink gyakran nagyon szépen vallanak az anyanyelvről. Egy-egy ilyen vallomást közölni kellene, rámutatva arra, hogy milyen fontos a szép nyelvi kifejezés. Voltaképpen a nagyközönség nem tudja, hogy a nyelv, ez az igen fontos gondolatközlő eszköz milyen csodálatos valami, és hogy ezzel törődni kell. És minden magyar embernek törekednie kellene a köznapi életben is a helyes és szabatos önkifejezésre. Ezt talán lehetne még jobban tudatosítani.

● *Min dolgozik most professzor úr?*

Mióta nyugdíjban vagyok, sokkal kevesebbet tudok foglalkozni a nyelvészettel, mert a mindennapi élet dolgaival való küszködés tölti ki az időmet. Természetesen a tudományos munka terén, amit lehet, még csinállok. Most már a Müncheneri Kódex szótára ellenőrzésének a végén járunk munkatársaimmal. Ez most az, ami még mindig foglalkoztat. Azután talán más is következik, ha még lesz rá időm.

● *Úgy tudom, professzor úr órákat is tart az egyetemen.*

Még tartok, ezt a félévet még végigcsinálom, de azután nem akarom már folytatni tovább, mert elég ebből, nem szabad a hűrt nagyon megfeszíteni.

● *Köszönöm szépen a beszélgetést. További jó erőt, egészséget és töretlen alkotókedvet kívánok professzor úrnak a tanítványai, tanszéki munkatársai nevében is.*

Magunk keresése

Beke Györggyel beszélget Furkó Zoltán¹

■ *Beke György romániai magyar író ismert nálunk. Könyve jelent meg Budapesten, munkáinak többsége terjesztésben került hozzánk, a Kriterion Könyvkiadó kiadásában. Nagyon sok magyarországi olvasó Beke első könyve, a Magunk keresése után ismerte meg őt alaposabban. Ez a könyv olyan tájakról adott hírt, olyan embereket mutatott be, akikről elég keveset tudtunk addig. Azt hiszem, ennek a könyvnek a címe, a Magunk keresése jelkép is lehet, hiszen Beke György egész munkásságára jellemző.*

1941 tavaszán Móricz Zsigmond látogatott el iskolánkba, a Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumba. Kisdiák voltam, harmadik gimnazista az akkori fogalmak szerint, ami ma hetedik általános iskolai osztálynak felel meg, de azért a nagyok beengedtek Móricz előadására, végighallgattuk, amit írói munkájáról, a történelemről s főként a jelenről beszélt. Valami olyasmit mondott — föl is jegyezték akkor —, hogy „örvenerer esztendeje élen a földön, Háromszéken, a Székelyföldön ember —, hogy milyen lesz a következő ötvenerer esztendő, az töletek, diákoktól függ elsősorban”. Ez rendkívül mélyen belémragadt, egy életre elkötelezett nemcsak Móricz Zsigmond mellett, akit ma is szeretek, tisztelek és hiszem, hogy az a realizmus, amivel ő a magyar társadalmat, a magyar életet ábrázolta, követhető. Persze, nem egy az egyben, hanem a modern világ és a modern ábrázolási eszközök szellemében, azokkal összhangban. Amit Móricz mondott, nagyon elgondolkodtatott, annál is inkább, mivel szerettem írni, szerettem a verseket. Magam is megpróbálkoztam velük, ki nem próbálkoztam volna meg versekkel? A történelemből éppen Lehel meg a magyarok kalandozását tanultuk. Nekifogtam, hogy eposzt írjak Lehelről. Móricz Zsigmondnak ez a látogatása döbentett rá arra, hogy nem „Lehel kürtjét” kell megírnom (azt különben sem én kell, hogy megírjam), hanem

¹Elhangzott a Magyar Televízióban 1984-ben. Az író hatvanadik születésnapja alkalmából adjuk közre.